

Protikladné aspekty globalizácie v jazykovom vyjadrení: k sémantike opozitných dvojíc anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*

Irina Kozárová

Abstract

Contrary Aspects of Globalization in the Language Expression: To the Semantics of Opposite Pairs of English Phrases Containing the Word *Globalization*. *The paper deals with opposite pairs of English phrases containing the word globalization. It aims at identifying such phrases in English language, clarifying their meaning and finding out what aspects of globalization are named by them. The analytical-syntactic and comparative methods are applied to process the data from various databases and corpora. The author identified five opposite pairs of phrases which were coined to name the fact that globalization is driven by various actors having different positions in the hierarchy of economic and political power, there is a difference between the reality and visions of globalization, there existed various developmental stages of globalization in terms of its geographical scope or different forms of globalization regarding the position of a nation-state in the globalization process.*

Keywords: globalization, paradigmatic relations, oppositeness, binary opposites.

Kľúčové slová: globalizácia, paradigmatické vzťahy, opozitnosť, opozitné dvojice.

Úvod

V uplynulých dvoch dekádach je v súvislosti s anglickým slovom *globalization* možné pozorovať dva paralelne prebiehajúce javy. Na jednej strane dochádzalo k postupnému nárastu počtu významov daného slova¹ a k jeho na-

¹ Napr. v prácach *Sémantická analýza pojmu globalizácia* (Kozárová 2013:88-89) a *Hybné sily globalizácie* (Kozárová 2017:50-54) bolo spolu identifikovaných sedem rôznych významov daného slova: 1. „princíp fungovania mentálnych procesov u detí, ktorý je odrazom skutočnosti, že deti spočiatku vnímajú okolitý svet ako

dužívaniu v rozmanitých kontextoch do takej miery, že niektorí autori *globalizáciu* označili za „prázdny koncept“ (bližšie pozri Steger 2018). Na druhej strane, paralelne s týmto procesom, sa spolu so slovom *globalization* začali používať rôzne prívlastky, ktoré jeho význam v konkrétnom kontexte bližšie určujú (napr. *deep globalization*, *shallow globalization* a i.) a taktiež začali vznikať nové slová, ktoré pozostávajú so slovotvorného základu *glob-* a prípon *-al* + *-iz* + *-ation* (*pre-globalization*, *proto-globalization*, *hyperglobalization* a i.) (Kozárová 2021). Niektoré z týchto novovznikajúcich slov, resp. slovných spojení sa používali na explicitné vyjadrenie protikladných aspektov globalizácie.

Cieľom tohto príspevku je identifikovať opozitné dvojice anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*, zistiť, v akom význame sa používajú a aké aspekty globalizácie pomenúvajú. Zameriavame sa pritom na identifikáciu tých opozitných dvojíc, ktoré majú povahu termínu². Naším cieľom nie je podať vyčerpávajúci zoznam takýchto opozitných dvojíc, ale skôr poukázať na možnosti prístupu k skúmaniu danej problematiky.

V procese identifikácie relevantných opozitných slovných spojení a ich významov sme čerpali zo zdrojov dostupných v databázach Web of Science, Scopus, Springer Link, Proquest Central, Google, Books Google, Scholar Google a Semantic Scholar a korpusu iWeb: The Intelligent Web-based Corpus. Po excerpovaní jednotlivých slovných spojení sme za použitia analyticko-syntetickej metódy a komparatívnej metódy zisťovali, aké lexikálne významy tieto opozitné dvojice nadobúdajú v príslušnom kontexte a aké špecifické aspekty globalizácie pomenúvajú.

celok“, 2. „vyučovacia metóda“ vychádzajúca z vyššie uvedeného princípu, 3. „šírenie javov s celosvetovým dosahom“, 4. „spoločenský proces (komplex procesov, trend či tendencia) vyznačujúci sa zintenzívňovaním sociálnych vzťahov, presahovaním hraníc, narastaním vzájomnej prepojenosti a závislosti, integrovaním spoločenstiev do jedného celku a zjednocovaním ľudstva“, 5. „spôsob usporiadania globálnej moci, pre ktorý je charakteristické prepojenie a vzájomná závislosť všetkých častí sveta“, 6. „stratégia využívaná firmami na udržanie si konkurencieschopnosti na globálnom trhu (napr. presun výroby a vývoja produktov do zahraničia)“, 7. „ideológia predstavujúca súbor názorov na riešenie rozdielov medzi vyspelými a menej rozvinutými krajinami, ktorý zodpovedá záujmom mocenských elít“.

² V anglickom odbornom texte sa objavujú aj opozitné dvojice slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*, ktoré nemajú povahu termínu. Ako príklad je možné uviesť opozitné dvojice zložené zo slova pomenújúceho farbu a slova *globalization*: *white globalization* – *anti-white globalization*, *white globalization* – *black globalization*, *pink globalization* – *black globalization*, *blue globalization* – *grey globalization* (k významom týchto slovných spojení bližšie pozri Kozárová 2021).

Opozitnosť ako paradigmatický vzťah

Slovná zásoba jazyka predstavuje usporiadaný systém. Vzťahy medzi jednotlivými lexikálnymi jednotkami daného systému môžu byť dvojakého druhu: paradigmatické alebo syntagmatické. Paradigmatické vzťahy existujú „medzi lingvistickými jednotkami, ktoré môžu byť navzájom zameniteľné v rámci jednej a tej istej syntagmy“, zatiaľ čo „syntagmatické vzťahy existujú medzi jednotkami jazykového systému, ktoré sú skombinované, t. j. ktoré sa vyskytujú vedľa seba“ (Lipka 1992: 12).

Lipka (1992) vymedzuje štyri typy paradigmatických vzťahov:

1. homonymia/polysémia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je zhodná, ich význam je odlišný/fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je zhodná, význam je čiastočne identický);
2. synonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, význam je čiastočne identický);
3. antonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, význam je protikladný);
4. hyponymia/hyperonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, vzťah významov lexikálnych jednotiek nie je opozitný, je založený na hierarchii, podriadená lexikálna jednotka predstavuje hyponymum, nadriadená hyperonymum).

Niektorí autori (ako napr. Lyons 1977; Cruse 1986; Lipka 1992, 2002; Čermák 2010 a i.) rozlišujú antonymiu v užšom zmysle a antonymiu v širšom zmysle nazývanú opozitnosť. Vzťah opozitnosti môže existovať medzi dvoma lexikálnymi jednotkami, kedy je možné hovoriť o binárnych (dvojčlenných, dichotomických) opozitách, alebo medzi viacerými lexikálnymi jednotkami, tzv. nebinárnymi (viacčlennými, polytomickými) opozitami (Čermák 2010).

Vychádzajúc z prác Lyonsa (1968, 1977), Lipka (2002: 163-168) rozlišuje štyri typy vzťahov, ktoré môžu existovať medzi binárnymi opozitami:

1. komplementárnosť, ktorá sa vyznačuje tým, že „negácia jedného [člena dvojice] implikuje potvrdenie druhého a naopak“, pričom tieto opozitá nie sú stupňovateľné (gradovateľné), napr. *slobodný* – *ženatý*;
2. antonymiu v užšom zmysle vyznačujúcu sa tým, že „potvrdenie [...] jedného člena [dvojice] neimplikuje negáciu druhého, ale naopak to neplatí“, pričom tieto opozitá sú stupňovateľné (gradovateľné), napr. *veľký* – *malý*;
3. konverznosť, pre ktorú je charakteristické, že „dvojice viet s lexémami ako *kúpiť* a *predať* alebo *manžel* a *manželka* sa navzájom implikujú“. Štekauer (1993) uvádza, že tieto opozitné dvojice nie sú stupňovateľné a negácia jedného člena dvojice neznamena potvrdenie druhého člena.

4. direkčnosť, ktorá je „založená na predstave protikladného pohybu (t. j. v opačných smeroch)“, napr. *hore – dole* (Lipka 1992: 149).

Medzi nebinárnymi opozitami Lyons (1977) rozlišuje tie založené na *seriálovosti* (*škály, hodnoti*) a *cyklickosti*. Pre podrobnejšiu klasifikáciu nebinárných opozít³ bližšie pozri Čermák (2010).

Vplyv tohto paradigmatického vzťahu „sa prejavuje pri vzniku lexikálnych neologizmov, a to osobitne pri tvorení rozličných afixálnych i zložených slov so širokou sémantickou škálou protikladnosti, protirečenia a negácie, ako aj pri vzniku protikladných významov v rámci jedného slova“ (Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. (1989: 337), pozn. títo autori pracujú s pojmom antonymia).

Významy opozitných dvojíc anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*

Z dostupných zdrojov sme v anglickom jazyku identifikovali päť opozitných dvojíc slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization* (slovné spojenia sú zoradené chronologicky podľa dátumu najstaršieho výskytu v nami analyzovaných zdrojoch): *globalization from above – globalization from below*, *neoliberal (hegemonic) globalization – counter-hegemonic globalization*, *endogenous globalization – exogenous globalization*, *moderate globalization – hyperglobalization*, *deep globalization – shallow globalization*.

Od 90-tych rokov 20. storočia začal Richard Falk (1994) vo svojich prácach používať opozitné slovné spojenia *globalization from below* (v doslovnom preklade do slovenčiny *globalizácia zdola*) a *globalization from above* (v doslovnom preklade do slovenčiny *globalizácia zhora*). V práci *Resisting 'Globalization-from-Above' through 'Globalization-from-Below'* ich význam vymedzil nasledovne:

„spôsob, akým transnárodné trhové sily dominujú politickej scéne, vrátane významnej kooptácie štátnej moci [...] je tu identifikovaný ako ‚globalizácia zhora‘, súbor síl a legitimizujúcich ideí, ktoré sú v mnohých ohľadoch umiestnené mimo efektívny dosah územnej autority a ktoré si získali väčšinu vlád ako tichých partnerov. Ale globalizácia ponímaná takto vyvolala kritiku a odpor, jednak na lokálnej báze [...], vychádzajúcej z

³ V kontexte skúmanej problematiky je možné k nebinárnym opozitám zaradiť štvoricu slovných spojení: *thick globalization*, *diffused globalization*, *expansive globalization* a *thin globalization*, ktorá bola vytvorená na základe kombinácie štyroch rôznych premenných (extenzita, intenzita, rýchlosť a tendencia) Heldom et al. (1999) v snahe o systemizáciu poznatkov o globalizácii.

konkrétnych špecifik času a miesta, a na transnárodnej báze, zahŕňajúcej prepojenie poznania a politickej činnosti v stovkách občianskych iniciatív. Tento druhý menovaný súbor javov je pomenovaný „globalizácia zdola“ (Falk 2000: 49).

Vzťah tejto opozitnej dvojice je založený na direkčnosti, na protikladnosti, ktorá vyplýva z odlišného postavenia aktérov v hierarchii ekonomickej a politickej moci. Tieto slovné spojenia teda označujú skutočnosť, že globalizácia je jednak výrazne usmerňovaná tými aktérmi, ktorí pôsobia v rozhodovacích politicko-ekonomických štruktúrach spoločnosti, ale zároveň tu existuje silná tendencia ovplyvňovať podobu a smerovanie globalizácie zo strany aktérov pôsobiacich mimo takýchto štruktúr⁴.

V prvej dekáde 21. storočia sa začala používať aj opozitná dvojica *neo-liberal (hegemonic) globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *neoliberálna (hegemonistická) globalizácia*) a *counter(-)hegemonic globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *protihegemonistická globalizácia*). Pojem *counterhegemony* bol vytvorený Antoniom Gramscim (1995), slovné spojenie *counter-hegemonic globalization* začal používať Santos (2002). Vo svojich prácach uvedené slovné spojenia používa v takýchto významoch:

„[...] pre hegemonistickú globalizáciu je hlavným záujmom neobmedzená expanzia globálneho kapitalizmu a ako taká legitimizovala vznik rozsiahlych, neodvratných a nakoniec pozitívnych (ak chápaných ako rast podporujúcich) foriem sociálnej exklúzie“. (Santos 2002: 459)

Counter-hegemonic globalization označuje „obrovský súbor sietí, iniciatív, organizácií a hnutí, ktoré bojujú proti ekonomickým, sociálnym a politickým výsledkom hegemonistickej globalizácie, spochybňujú koncepcie svetového vývoja, ktoré sú základom takejto globalizácie, a navrhujú alternatívne koncepcie.“ (Santos 2005: 29).

Vzťah tejto opozitnej dvojice je založený na komplementárnosti, na protikladnosti reality a predstáv o podobe globalizácie. Tieto slovné spojenia sú odrazom skutočnosti, že na jednej strane globalizácia na prelome 20. a 21. storočia mala podobu expanzie globálneho kapitalizmu sprevádzanej sociálnou exklúziou, no na druhej strane explicitne pomenúva-

⁴ Luke (2008: 132) navrhuje rozšíriť túto opozitnú dvojicu na rad polytomických opozít, a to o slovné spojenie *globalization-from-in-between*, keďže „táto priestorová antinómia nezachytáva, kde sa väčšina existujúcej globalizácie odohráva prostredníctvom technológie“.

jú to, že existuje nesúhlas s takouto podobou globalizácie a vznikajú alternatívne predstavy o jej budúcom smerovaní.

Santos (2002: 446) používa slovné spojenia *neoliberal globalization*, *hegemonic globalization* a *globalization from above* a taktiež slovné spojenia *counter-hegemonic*, *globalization from below* ako synonymá, čo nasvedčuje tomu, že sú pomenovaním určitých vybraných aspektov tej istej mimojazykovej reality: expanzívneho šírenia globálneho kapitalizmu podporovaného ekonomickou a vládnuťou elitou na jednej strane a odporom voči takejto podobe globalizácie zo strany vylúčených skupín, ktorých predstavy o jej smerovaní sa zásadným spôsobom odlišujú.

V polovici prvej dekády 21. storočia Claudio Cioffi-Revilla (2006) vymedzil dva druhy globalizačných procesov vo svetovej histórii: *endogenous globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *endogénna globalizácia*) a *exogenous globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *exo-génna globalizácia*). Oba procesy definoval nasledovne:

Endogenous globalization predstavuje „proces rastu alebo expanzie, ktorá sa uskutočňuje v rámci daného svetového regiónu (napr. expanzia Uruku v Mezopotámii, Ríma v Stredomorí [...])“ (Cioffi-Revilla 2006: 80).

Exogenous globalization „sa objavuje medzi geograficky vzdialenými svetovými systémami, ktoré boli predtým od seba oddelené (napr. spojenie euroázijského, juhoamerického a mezoamerického svetového systému v 16. storočí n. l.)“ (Cioffi-Revilla 2006: 80).

Vzťah medzi týmito dvoma opozitnými dvojicami je možné označiť za komplementárny. Samotný autor pomenúva hlavný rozdiel medzi týmito dvoma druhmi globalizácie ako „priestorový, nie až tak veľmi časový a rozlišujúcim znakom exogénnej globalizácie je, že produkuje menší počet výsledných svetových systémov“ (Cioffi-Revilla 2006: 80). Vznik tejto opozitnej dvojice je odrazom vývoja globalizácie a potreby pomenovať rôzne vývojové stupne tohto procesu.

Na prelome prvej a druhej dekády 21. storočia sa v prácach Daniho Rodrika objavujú slovné spojenia *moderate globalization* (v doslovnom preklade *umiernená globalizácia*) a slovo *hyperglobalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *hyperglobalizácia*), ktoré navzájom stoja v opozitnom vzťahu. Tento autor ich používa v nasledovných významoch:

V prípade *hyperglobalization* je „domáci ekonomický manažment [...] podriadený medzinárodnému obchodu a financiám [...]. Ekonomická globalizácia, medzinárodná integrácia trhov tovarov a kapitálu (ale nie práce) sa stali cieľom sami o sebe, zatieňujúc domáce agendy“ (Rodrik 2011: 76).

Moderate globalization sa vzťahuje na režim, ktorý „dovoľuje dostatok medzinárodnej disciplíny a pokroku smerom k liberalizácii obchodu, aby bol zabezpečený čulý svetový obchod, no zároveň dáva vládám dostatok priestoru na to, aby reagovali na domáce sociálne a ekonomické potreby. Medzinárodnoekonomická politika by mala byť podriadená cieľom domácej politiky – plnej zamestnanosti, ekonomickému rastu, rovnosti, sociálnemu poisteniu a štátu blahobytu“ (Rodrik 2011: 76).

Táto opozitná dvojica je príkladom antonýmie v užšom zmysle a pomenúva dve protikladné formy globalizácie, ktoré sa líšia, ako explicitne vyjadrujú Coleman a Sajed (2013:175) „mierou, do akej obmedzujú schopnosť štátov zasahovať do formovania dosahov globalizácie na ich vlastné ekonomiky a spoločnosti“. Tieto slovné spojenia sa teda používajú na označenie skutočnosti, že globalizácia môže mať viacero podôb.

Pri vymedzovaní významu týchto dvoch slovných spojení Rodrik vychádzal z Lawrencovej (1993) terminológie, v rámci ktorej dané protikladné javy označoval slovnými spojeniami *deep global integration* (v doslovnom preklade do slovenčiny *hlboká globálna integrácia*) a *shallow global integration* (v doslovnom preklade do slovenčiny *plytká globálna integrácia*). Z uvedeného dôvodu niektorí autori, ako napr. Voutsas a Borovas (2015), používajú slovné spojenie *deep globalization* ako synonymum k *hyperglobalization* a *shallow globalization* ako synonymum k *moderate globalization*.

Záver

Spolu s prehĺbovaním poznatkov o globalizačných procesoch sa anglická slovná zásoba priebežne obohacuje o nové slovné spojenia, ktoré pomenúvajú protikladné aspekty globalizácie. V nami zachytenej vzorke opozitných dvojíc boli v tomto zmysle pomenované tieto aspekty globalizácie: odlišné postavenie aktérov globalizácie v hierarchii ekonomickej a politickej moci (*globalization from above* – *globalization from below*), protikladnosť medzi realitou a predstavami o podobe globalizácie (*neoliberal (hegemonic) globalization* – *counter-hegemonic globalization*), rôzne vývojové stupne globalizácie s rôznym geografickým rozsahom (*endogenous globalization* – *exogenous globalization*), možné podoby globalizácie s odlišným postavením štátu (*hyperglobalization* – *moderate globalization*, *deep globalization* – *shallow globalization*).

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0544/21 „Dysfunkčné štáty - aktuálny fenomén svetovej politicko-priestorovej štruktúry“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

Literatúra

- CIOFFI-REVILLA, C. (2006): The Big Collapse: A brief cosmology of globalization. In: GILLS, B. K.; THOMPSON, W. R. (eds): *Globalization and Global History*. Abingdon: Routledge, s. 72-86.
- COLEMAN, W. D.; SAJED, A. (2013): *Fifty Key Thinkers on Globalization*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203080054>.
- CRUSE, D. A. (1986): *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN.
- FALK, R. (2000): Resisting 'Globalization-from-Above' through 'Globalization-from-Below'. In: GILLS, B. K. (ed.): *Globalization and the Politics of Resistance*. New York: Palgrave, s. 46-56.
- FALK, R. (1994): The Making of Global Citizenship. In: STEENBERGER, B. v. (ed.): *The Condition of Citizenship*. London: SAGE, s. 127-140.
- GRAMSCI, A. (1995). *Further selections from the prison notebooks*. London: Lawrence & Wishart.
- HELD, D.; MCGREW, A.; GOLDBLATT, D.; PERRATON, J. (1999): *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- HORECKÝ, J.; BUZÁSSYOVÁ, K.; BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- KOZÁROVÁ, I. (2021): „Farebná“ globalizácia: k významom anglických slovných spojení zložených zo slova pomenúvajúceho farbu a slova *globalization*. In: DANČIŠINOVÁ, L.; KOZÁROVÁ, I. (eds.): *Jazyk a manažment: Ročenka Katedry interkultúrnej komunikácie FM PU v Prešove*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 83-95.
- KOZÁROVÁ, I. (2017): *Hybné sily globalizácie: historicko-teoretické aspekty*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kozarova1>> [15. 7. 2021].
- KOZÁROVÁ, I. (2013): Sémantická analýza pojmu globalizácia. *Annales Scientia Politica*, 2(1): 88-91.
- LAWRENCE, R. (1993): Futures for the World Trading System. Implications for Developing Countries. In: AGOSIN, M.; TUSSIE, D. (eds.): *Trade and Growth: New Dilemmas in Trade Policy*. London: Macmillan, s. 43-68. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23032-7_2.
- LIPKA, L. (2002): *English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics & Word-formation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- LIPKA, L. (1992): *An Outline of English Lexicology Lexical Structure, Word Semantics, and Word-Formation*. Tübingen: Niemeyer.

- LUKE, T. W. (2008): Technology as Metaphor: Tropes of Construction, Destruction and Instruction in Globalization. In: KORNPORST, M.; POULIOT, V.; SHAH, N.; ZAIOTTI, R. (eds.): *Metaphors of Globalization: Mirrors, Magicians and Mutinies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 130-146.
- LYONS, J. (1977): *Semantics*. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, J. (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165570>
- RODRIK, D. (2012): *The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*. Oxford: Oxford University Press.
- SANTOS, B. de S. (2005): Beyond neoliberal governance: the World Social Forum as subaltern cosmopolitan politics and legality. In: SANTOS, B. de S.; RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. A. (eds): *Law and Globalization from Below: Towards a Cosmopolitan Legality*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 29-63.
- SANTOS, B. de S. (2002): *Toward a New Legal Common Sense: Law, Globalization and Emancipation*. London: Butterworths LexisNexis.
- STEGER, M. B. (2018): What is global studies? In: JUERGENSMEYER, M.; SASSEN, S.; STEGER, M. B.; FAESSEL, V. (eds): *The Oxford Handbook of Global Studies*. New York: Oxford University Press, s. 3-20. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190630577.013.44>.
- ŠTEKAUER, P. (1993): *Essentials of English linguistics*. Prešov: SLOVACONTACT.
- VOUSTA, M. E.; BOROVAS, G. (2015): The role of Bretton Woods institutions in global economic governance. *Procedia Economics and Finance*, 19: 37-50.

Kontakt:

PhDr. Irina Kozárová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta manažmentu	Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove	University of Prešov in Prešov
E-mail Address: irina.kozarova@unipo.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7529-2955>